

σιεύσαμε τον Απρίλη του 1960. Ήτανε ποίηση στοχαστική, μέσω του ερωτικού αισθήματος. Η «Γραμματική» της (τίτλος ενός από τα τέσσερα) είχε τρεις χρόνους, με πρώτο τον μέλλοντα...

Στο κατώφλι σου
 μου μίλησες για το μέλλοντα
 και τον αγάπησα
 στο δωμάτιο
 μου δίδαξες τον ενεστώτα
 και τον αγάπησα
 στο δρόμο
 που χάραξε η απουσία σου
 γνώρισα τον αόριστο
 και με πλήρωσε.

Προσοδορία-παρουσία-απόλεια: ή ιδέα-πράξη-διάψευση. Είναι ένα σχήμα όχι ασυνήθιστο στη στοχαστική ποίηση που αντικρίζει τον χρόνο και τα χρόνια. Αυτό το σχήμα καλύπτει ολόκληρο το στοχαστικό κείμενο του Ρουμλιωτάκη -ποίηση, δοκίμιο, αναμνήσεις-, ορθώνοντας τη μνήμη, προσωπική και ιστορική, απέναντι στην απόλεια και την ύβρι - αλλά παρόν και μέλλον σε αδύνατο διάλογο. Μένει η επίγνωση και η γνώση, ανάμεσα στο τρομερό και το ελάχιστο, η περηφάνια χωρίς οίηση, η φροντίδα να περυσώσει το πιο πολύτιμο, την αθωότητα, την ακεραιότητα και την αγάπη. Λέγεται αλλιώς ποιητική και πολιτική αρετή. Τον καιρό εκείνο, λοιπόν, μας κατακλύζανε, στην *Επιθεώρηση Τέχνης*, πολυσέλιδα ελευθεροστιχοιργήματα, δορυφορικά του Ρίτσου και του πρώτου Λειβαδίτη, ή, τουλάχιστον, πάνω στην πεπατημένη της ποίησης της

ΧΡΙΣΤΟΣ ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΑΚΗΣ

Χρόνοι της ποίησης και της αυτογνωσίας

«Πολλοί περηφανεύονται για τα βιβλία που έγραψαν· εγώ περηφανεύομαι για τα βιβλία που διάβασα», είπε ο Χόρχε Λουίς Μπόρχες, και δεν νομίζω πως έκανε επίδειξη ταπεινοφροσύνης. Είμαι κι εγώ υπερήφανος για βιβλία που διάβασα, ανάμεσα στα οποία είναι και εκείνα του Χρίστου Ρουμλιωτάκη. Και θα σας πω γιατί.

Γράφω εδώ περίπου σαν ελεύθερος σκοπευτής για το έργο του, με την άδεια που μου δίνει η παλιά γνωριμία μου με τον ποιητή, πολύ πριν γνωρίσω τον άνδρα. Χρονολογείται από το 1957, όταν δημοσιεύσαμε στην *Επιθεώρηση Τέχνης* τα πρώτα δικά του ποιήματα. Μας τα εισηγήθηκε ο Κώστας Κουλουφάκος, προσθέτοντας ότι ο ποιητής ήταν 19 χρονών, ίσως για να δικαιολογήσει τη μελαγχολία τους. Είναι γνωστό, φαντάζομαι, ότι στην Αριστερά η μελαγχολία επιτρεπόταν, αλλά μόνο για τους σωστούς λόγους. Εδώ είχαμε πόνο, δάκρυα και σπαραγμό αγνώστου προελεύσεως, και μάλιστα γενικευμένα, πίσω από τα βλέφαρα του ανθρωπού, όπως έλεγε τίτλος και πρώτος στίχος. Τα επόμενα ποιήματα μιλούσαν για λυγμό, αδυναμία της πράξης, ακινησία των ανέμων...

Μου είχε κάνει ιδιαίτερη εντύπωση, αργότερα, το τετράπτυχο «Μνήμες αποδημητικών πουλιών» που δημο-

ήττας, που έπαιρνε διαστάσεις πολιτικού καρυωτακισμού, με χαρακτηριστικά την επαναληπτικότητα και τη μίμηση, τα κλισέ παγκοσμιοτήτας και μελλοντισμού, όλα εκείνα που γίνονταν κοινοτοπία απελπιστικά βαρετή.

Τα ποιήματα του Χρίστου Ρουμελιωτάκη ήταν, αντίθετα, ολιγόστιχα (5-10 στίχοι) και είχαν προσωπικότητα. Έμμοιαζαν να ξεκινούν πίσω από την ποίηση εκείνη του σοσιαλιστικού ρομαντισμού: από τον Καρυωτάκη και τον νεορομαντισμό-συμβολισμό, από τον νεοελληνικό λυρισμό (σκέφτομαι Πορφύρα, Παπαντωνίου, Τ. Άγρα), από τον προπολεμικό Νικηφόρο Βρεττάκο και από τον Καβάφη. Ετούτα τα ποιήματα, λοιπόν, ήταν δραματικά - όχι μελοδραματικά, απαισιόδοξα - όχι πικρόχολα, περιείχαν μάλιστα μια ειρωνεία δεύτερου βαθμού. Η ίδια η ποίηση, μας έλεγε σ' ένα από αυτά, είναι ένα πρόσχημα στα χείλη ενός που πάσχισε να ζήσει / δυο καλοκαίρια μετά θάνατον («Περιστατικό '60», Κλειστή θάλασσα).

Από τότε, η ποιητική γκάμα ευρύνεται, με τα ποιήματα της δικής του πια εξορίας – επί δικτατορίας – που μαζί με εκείνα της Επιθεώρησης Τέχνης περιέχονται στη συλλογή *Κλειστή θάλασσα* του 1979. Για τη δεύτερη συλλογή, με τον τίτλο *Ξένος εμί* (2002) χρειάστηκε να περιμένουμε 23 χρόνια, και για την τρίτη συλλογή, με τον τίτλο *Δεν είναι τίποτα* (2008) άλλα έξι χρόνια. Το άκρως αντίθετο του Γιάννη Ρίτσου. Ο δαίμων της ποιήσεως εισάκουσε την προσευχή του: *Θεέ μου σώσε με / από τους στίχους που δεν έγραφα / σώσε με* («Ψαλμός '62», *Κλειστή θάλασσα*). Τέλος πάντων... είναι προτιμότερο, παρά να ζητάς σωτηρία για τους στίχους που έγραψες...

Όπωςδήποτε, παρά τον μισόν αιώνα που χωρίζει τα πρώτα από τα τελευταία ποιήματά του, παραμένει η ίδια Ποιητική, η απέριτη μορφή, ο ψυχισμός, το μέτρο του τόνου και το ήθος – μια κερδισμένη ηρεμία, μια παραδοχή χωρίς παραίτηση. Σ' αυτά υπάρχει ένα στοιχείο ηθικό. (Εγώ θα επιμείνω ότι η λογοτεχνία περιέχει μια στάση, ένα κριτήριο ηθικό, με την ανθρωπιστική έννοια βέβαια.) Τι είναι αυτό στον Ρουμελιωτάκη; Είναι η ειλικρίνεια; η αναγνώριση του άλλου; Είναι η ταυτότητα του ελάχιστου ανθρώπου και του πνεύματος; Είναι ίσως η ηθική της ομορφιάς. Εκεί, μεταξύ ιδέας, χρέους και ομορφιάς, ο Χρίστος Ρουμελιωτάκης ζήτησε στήριξη στον Σολωμό, στον Παπαδιαμάντη, στον Καβάφη.

Ως προς τον αναγνώστη, τι σημαίνουν αυτά; Προτιμώ να το πω με τα λόγια ενός μεγάλου Ιταλού ποιητή των αρχών του 19ου αιώνα. Γράφει ο Λεοπάρντι, σ' έναν από τους εταιρικούς διαλόγους του στο είδος του Λουκιανού:

Ελάχιστα τιμώ το ποίημα εκείνο, που, όταν ο αναγνώστης το διαβάσει κι αρχίζει να στοχάζεται, δεν θα δημιουργήσει στην ψυχή του ένα τόσο ευγενικό αίσθημα το οποίο, για μισή ώρα τουλάχιστον, θα τον εμποδίσει να κάνει μια ευτελή σκέψη ή μιαν ανάξια πράξη.¹

Μου έχει τύχει να μη συντονίζομαι πνευματικά με την ηθικο-πολιτική κρίση του Ρουμελιωτάκη στα ποιήματά, αυτό μου συνέβη άπαξ, με τους εξής δυο στίχους: [...] *το νιώθω πως είμαστε από το ίδιο αίμα / εσείς κι εγώ σύντρο-*

1. Giacomo Leopardi, «Dialogo di Timandro e di Eleandro», *Operette morali*, Μιλάνο 1827.

φοι επαγρυπνητές («Αλλ' όταν βλέπω τα μάτια σας»), Κλειστή θάλασσα). Αντίθετα, νιώθω αλληλέγγυος, και οφειλέτης στο έλλειμμα του ιστορικού μας ισούζυγίου, όπως το εκφράζει, με την ευλογία της τέχνης, ο ποιητής:

Ήθε ο πατέρας μου τη νύχτα
και με φώναξε
–μαθαίνω πράγματα, μου λέει,
και φροβούμαι,
να πληρώνεις το νοίκι σου και τα κοινόχρηστα
και τα άλλα,
όπως συμφώνησες.
Μα πατέρα, του λέω,
εδώ δεν είναι το σπίτι μου, είναι η φυλακή,
δεν το βλέπεις;

κι αυτή δεν είναι η βρώση που στάζει,
είναι η ζωή μου
που στραγγίζει σταγόνα-σταγόνα.
Το ξέρω, μου λέει,
αλλά και συ το ήξερες και υπόγραψες
και τώρα οφείλεις να πληρώσεις,
όπως όλοι μας.

(«Ενύπνιον '88», Ξένος εμί)

Η ώριμη ποίηση και ο πεζός λόγος του Ρουμελιωτάκη ευλαβείται το χρέος της ελεύθερης πολιορκημένης συνείδησης. Με όλη την προσωπική ιδιαιτερότητα, που εκφράζεται στο ύφος, στο αίσθημα, στον εσωτερικό ρυθμό, διαθέτει και ορισμένα (στοιχεία ανωνυμίας), για να δανειστώ την υποθήκη του Τζουζέππε Ουνγκαρέτι: «Κάθε αληθινή ποίηση» –μας λέει– «επιλύει θαυμάσια την αντίφαση

του να είναι ξεχωριστή, μοναδική και συνάμα ανώνυμη, παγκόσμια).²

Χαρακτηριστικά, εδώ, το ποιητικό υποκείμενο είναι α' πληθυντικό και άλλοτε α' ενικό:

Το ψωμί ήταν λίγο
τα στόματα πολλά,
δεν χορταίναμε
–κι ο άγγελος συχνά κατέβαινε
και διεκδικούσε
το δικό του μερίδιο–
οι μέρες με λίγα λόγια
ήταν δύσκολες,
όμως ακόμη ελπίζαμε.

(«Όμως ακόμη ελπίζαμε», Ξένος εμί)

Και σε α' ενικό:

Ο πατέρας μου έλειπε,
η μάνα μου δούλενε
και τις νύχτες το σπίτι μας έσταζε,
έτσι έμαθ' από μικρός
να προφητεύω το μέλλον.

(Ατιτλο, στο «Έρχεται ώρα, Σχέδια
για ένα ευρύτερο ποίημα», Ξένος εμί)

Το ίδιο ποίημα ξαναπιάνεται στη συλλογή *Δεν είναι τίποτα*, κι αυτή τη φορά η στέρηση διαιωνίζεται: ... το σπίτι θα στάζει για πάντα. Τώρα έχει τίτλο (Edgar Lee Masters) και καταλήγει σ' έναν στίχο του Αμερικανού

2. Τζουζέπε Ουνγκαρέτι, *Κείμενα για την ποίηση*, εισαγωγή-επιμέλεια Νίκος Αλιφέρης, Σοκόλη, Αθήνα 2007.

ποιητή: στα μακριά, τα ατέλειωτα χρόνια της ήπιας. Είναι από το συνθετικό ποίημα *Anthology of Spoon River*, όπου οι νεκροί μιας κλειστής, πουριτανικής κοινωνίας του Ιλλινόι μιλάνε για την υλική και ηθική μιζέρια της ζωής τους. Ο συμβολισμός του δανείου ενός φοβερού κειμένου φαίνεται να προεκτείνει το κοινωνικό προς το ανθρωπολογικό και υπαρξιακό στοιχείο.

Από την ελπίδα ως την ουτοπία και την τελική διάψευση κινείται όλη η γραφή του Χρόστου Ρουμελιώτακη. Καμιά φορά δίνοντας πίστη, με περισσότερη καλή θέληση και συναίσθημα, παρά κριτική, σε μορφώματα και ιδέες πολιτικές. Αυτό όμως συμβαίνει στα πεζά κείμενα. Η ποίηση είναι αγνότητα, ενότητα, ουσία. Εδώ είναι ο βιολογικός χρόνος, σε αντίστιξη με τον ιστορικό κάποτε, ο έρωτας και ο έρωτας της ομορφιάς, η φιλία, η φθορά, η απομάκρυνση και, όμως, η αντίσταση. [...] για να γυρίσει ο μπούσουλας στον βορρά / στα εικοσιοχτώ σου χρόνια τα αδιάλλακτα / τώρα που δεν μας λογαριάζει ο καιρός (α'Εξορκισμός), Δεν είναι τίποτα).

Η ψυχική διάθεση της επιστροφής μεταγίγεται μάλλον στα από τη μια συλλογή στην άλλη: ένα ποίημα της προηγούμενης τοποθετείται σαν εισαγωγή στην επόμενη – και είναι στην κατεύθυνση της απομάγευσης και του βιωματικού χρόνου. Από την πρώτη στη δεύτερη συλλογή, η περιστολή καθενός στην ιδιωτική του κλειστή θάλασσα, στους δικούς του ασκούς με τους ανέμους. Από τη δεύτερη στην τρίτη συλλογή, η ίδια θάλασσα, τα πρόσωπα ακίνητα [...] Μόνον εκείνα τα πουλιά / φέτος κατέβηκαν πιο χαμηλά, / ως τις εξώπορτες / και τις ραμφίζον (α'Τα πουλιά)). (Αναφορά στον Πάρι)

Ο απολογισμός είναι δίκαιος, χωρίς αυταπάτες, με την Ιστορία ως μάθημα αυτογνωσίας. Μιλώντας για χαμένους φίλους, σε μάχες ή στη ζωή, καταλήγει: *Κι εγώ που δεν πολέμησα, ποιος είμαι / και τι ζητώ σ' αυτή τη ραφωδιά των νικημένων* (α'Δρόμοι της μνήμης), Ξένος ειμί).

Η μόνη απάντηση είναι η ποίηση, αλλά και μ' αυτή η αναμέτρηση είναι σκληρή, υπάφχει ανικανοποίητο και δίψα. Διαβάζω το ποίημα (Η αγιβάδα):

Προχθές
τραβώντας το κρεβάτι
βρήκα το χτενάκι σου,
σαν αγιβάδα,
που τραβήχτηκε η θάλασσα
κι έμεινε στη στεριά.
Και σκέφτομαι
αχ, έτσι γίνεται, θεέ μου, πάντοτε,
η πιο μεγάλη θάλασσα
να καταλήγει σ' ένα ποίημα γλυφό.
(Ξένος ειμί)

Παρασύρομαι από τα ποιήματα, εις βάρος των πεζών κειμένων του Ρουμελιώτακη, που είναι ελεύθερα κριτικά δοκίμια το πρώτο, η συλλογή *Ασκήσεις αυτογνωσίας* (2008), και αυτοβιογραφικά το δεύτερο, με τον τίτλο *Αποθήκες υφάων όπλων* (2009). Αυτογνωσία ασκείται από τον συγγραφέα, αλλά αφορά την πολιτική μας οικογένεια και την κοινωνία μας. Είναι, θα έλεγα, προεκτάσεις της ποίησης του αλλά και αιτίες της.

Θυμίζω ότι η απολογία του ποιητή έχει γίνει, στο ποίημα «Άλλα καράβια, Αναφορά στον Διονύσιο Σολωμό»:

Κι άσε το ποίημα να κλείσει όπως το θέλει, / ήσυχη για τη γνώμη σου αλλ' όχι για τη Μοίρα (Δεν είναι τίποτα). Ο τελευταίος στίχος, λίγο παραλλαγμένος, είναι από το Β' Σχεδίασμα των Ελεύθερων Πολιορκημένων και εκφράζει την εμπιστοσύνη της Μεγάλης Μητέρας (της Πατρίδας) στη γνώμη των παιδιών της, στην αυτοθυσία των αγωνιστών του Μεσολογγίου αλλά και την αβεβαιότητά της για την έκβαση. Μ' αυτόν τον λόγο του Σολωμού κλείνει τα απομνημονευματικά του γραφτά, ο Ρομμελωτάκης απολογούμενος: μετά τη γνωστή έκβαση έχει μείνει η ελεύθερη ψυχή, γνώση, κατανόηση, μελαγχολική διάθεση και παραμυθία στο πνεύμα και στο αίσημα.

Στις Ασκήσεις αυτογνωσίας, κρίνονται, με την ιδιότητα του επαρκούς αναγνώστη, όπως λέει, βιβλία με θέματα τον δωσιλογισμό, τα περιδικά της Κατοχής, τον εμφύλιο, την Επιθεώρηση Τέχνης, έναν αυτοδίδακτο συγγραφέα, και σκέψεις για τρεις ποιητές κοντινούς του, τον Τάκη Σινόπουλο, τον Δημήτρη Δούκαρη και τον Τάσο Γαλάτη. Άφησα τελευταίο ένα έξοχο κομμάτι κεφιού για την αυτοβιογραφία του Ν. Ξανθόπουλου, για το (κοινωνικό φαινόμενο "Νίκος Ξανθόπουλος"), όπως ονομάζει την τεράστια δημοτικότητα του («Παιδιού του λαού», εξηγώντας το ως στοιχείο του «λαϊκού υποσυνείδητου»).

Θέλω να υπογραμμίσω το συνδυασμό ευαισθησίας και γνώσης, αγάπης και κριτικής διαύγειας, με τομές υψηλής ποιότητας ειρωνείας κάποτε, που διακρίνουν τα κείμενα αυτά.

Στο θέμα της ιστορικής κριτικής για τον εμφύλιο, ο συγγραφέας είχε τη λαμπρή ιδέα να συμπαραθέσει μια

ιστορική μελέτη του Φίλιππου Ηλιού, με παρούσιαση σε-λίδων από το απομνημόνευμα ενός ολιγογράμματος μαχητή του Δ.Σ., του Μήτσου Καρατζά, και το τραγικό τέλος του, όπως το περιγράφουν συγχρονιστικά, σύντροφοί του, που βρήκαν το πτώμα του ακέφαλο, μαζί με άλλους νεκρούς, αποκεφαλισμένους. Έχουμε λοιπόν από τη μια μεριά την ιστορία που γράφεται (με μελάνι) και από την άλλη την ιστορία που γίνεται (με αίμα). Στην ψυχή αποτίμηση του ιστορικού, που με βάση αρχαιακό υλικό, υποστηρίζει την αριστερή θέση για τη Συμφωνία της Βάρκιζας και για τις πολιτικές ευθύνες της συνέχειας, απαντά η πραγματικότητα: η φρίκη, η τραγωδία των απλών ανθρώπων που πιστεύουν πάντα.

Θα αντιπαρέλθω την αντιφατική κρίση του συγγραφέα ότι «το ΚΚΕ δεν ήθελε τον εμφύλιο, ηθέλησε όμως τις μορφές ένοπλης πάλης ως μέσον πίεσης του αντιτάλου». Και ότι «όλα αυτά τα χρόνια η πολιτική του ΚΚΕ ήταν προσανατολισμένη προς τον ομαλό δημοκρατικό βίο» (!) προσκομίζοντας ως αποδείξεις τις συμφωνίες Λιβάνου, Γκάζερτας και Βάρκιζας. Προηγουμένως, μας παρουσιάζεται ο Σιάντος να λέει σε κυβερνητικό συνομιλητή του, λίγο πριν υπογράψει τη Συμφωνία της Βάρκιζας: «- Τα χρόνια τα δικά σου τα έχω περάσει στη φυλακή. Και δεν εννοώ να ξαναμπώ μέσα ούτε μια ώρα!».

Πράγματι, αυτός δεν μπήκε...

Οι Αποθήκες υφάλων όπλων», δοκίμιο αυτογνωσίας κι αυτό, πραγματεύονται άλλες νάρκες και τορπίλες εναντίον της ανθρωπιάς, της δημοκρατίας και της κοινωνίας. Ο τίτλος είναι από την ονομασία της στοάς ανεφοδιασμού

των Ιταλικών υποβρυχίων στη Λέρο, που μετέτρεψε σε στρατόπεδο εξορίστων η δικτατορία, μεταφέροντάς τους εκεί από τη Γιάρο. Ως αυτογνωσία που είναι, γράφεται στο β' πρόσωπο, προς εαυτόν: για τη γνωριμιά του με «σπουδαίους ανθρώπους, για πολιτικές εκτιμήσεις και ζυμώσεις μετά την Πράγα του '68 και τη διάσπαση του ΚΚΕ». Δεν θα σταθώ σ' αυτά τα τελευταία, όχι για να απαλλάξω τον αναγνώστη από τις κριτικές σκέψεις που μου προκαλούν, αλλά επειδή δεν τα θεωρώ ουσιαστικά στην πνευματική στάση του συγγραφέα.

Άλλα είναι εκείνα που μου φαίνονται συστατικά της προσωπικότητας και της ποιητικής του. Είναι τα αντίθετα της ομφαλοσκοπίας, του ναρκισσισμού, της μεταφυσικής της ουτοπίας. Κανένα από αυτά δεν απεμπόλησε η λεγόμενη ανανέωση. Μια κριτικός μίλησε σχετικά για «παρακμή» της «ανανεωτικής Αριστεράς», και δεν ξέρω αν το χιούμορ ήταν ηβλημένο, αλλά το φραστικό παράδειγμα ανανέωση/παρακμή είναι όντως παραδειγματικό.

Τα σπουδαία στοιχεία τα θηκοπολιτικά και τα πνευματικά τα βρίσκω σε όποια σελίδα του σταματήσω: από το παπαδιαμάντειο ήθος και την ευλάβεια της ζωής ως το χρέος του Σολωμού και ως την περηφάνια του Δάντη. Πιο δικά του απ' όλα είναι η ευαισθησία, η αγάπη, ο σεβασμός του μόχθου και της ουσίας των απλών ανθρώπων.

Το βιβλίο αρχίζει με το «Ταξίδι» προς την εξορία και τελειώνει με την «Επιστροφή», γεμάτη πείρα. Εκεί αναφέρεται και σε ένα μεταγενέστερο επεισόδιο. Σε μια κοινωνική συναναστροφή γνώρισε μια γυναίκα.

Ήταν όμορφη στην ωριμότητά της, γελούσε και είχε μια σειρά ωραία δόντια. Ένιωσες την ανάγκη να της το πεις. Χαμήλωσε τη φωνή της και, γελώντας πάντοτε, σου είπε πως τα δόντια δεν είναι δικά της, είναι του ΕΑΤ-ΕΣΑ. Έτσι σου είπε γελώντας.

Η ζωή χαμογελάει λοιπόν, έστω και με ψεύτικα δόντια. Με τον συνειρμό τού ξανάρχονται στον νου τα λόγια της Ρόζας Λούξεμπουργκ: «Σόνια, Σόντσα, τέτοια είναι η ζωή και πρέπει να την παίρνεις όπως είναι, με γενναιότητα, με όρθιο το κεφάλι και με χαμόγελο στα χείλη».

Τα δυο βιβλία με τα πεζά κείμενα του Ρουμελιωτάκη τα διάβασα μια πρώτη φορά, τα γέμισα υπογραμμίσεις, θυμαστικά, ελάχιστα ερωτηματικά και σχόλια στο περιθώριο: και τα ξαναδιάβασα για να γράψω αυτά τα ελάχιστα. Τα ποιήματα του Χρίστου τα διαβάξω συχνά, για περισυλλογή και ανάταση. Ξαναδιαβάξω, εκτός από τα όσα άγγιξα εδώ, τα «Δεν είναι τίποτα», «Γκέοργκ Τρεκλ», «Ο ακραίος λόγος», «Για τις υφαντουργίνες» και πολλά άλλα. Διάβασα σε μεγάλα παιδιά το παιδικό «Η χελώνα και το γουρουνάκι» όπως και «Το τραγούδι της Βάλιας και του λύκου», που τα θεωρώ αληθινά διαμάντια. Αυτόν τον καιρό, τέλος, διαβάξω το επίκαιρο «Μέρες του 1437 μ.Χ.», στις δυο παραλλαγές του, χωρίς ξένους σωτήρες και με ξένους μέσα στους φόβους μας. Και συμμερίζομαι την ανησυχία του προτελευταίου Αυτοκράτορα του Βυζαντίου. Οι τελευταίοι στίχοι:

*Δεν τη φοβότανε την καταιγίδα ο Αυτοκράτορας
ούτε τον κερυνό,*

*τους Ένετούς, τους Γενοιάτες
και την έρπονσα βροχή φοβότανε,
που είχε σαπίσει τα χωράφια από χρόνια
και τον κλειστό περίκλειστο Κεράτιο κόλπο
και την αλυσίδα του.*

Ας κοιτάξουμε, λοιπόν, τα χωράφια μας.

2010

Η ΠΟΙΗΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΤΗΛΕΒΟΑ

*Η Ελλάδα ταξιδεύει χρόνια ανάμεσα στους δολοφόνους.
Τ. Σινόπουλος*

*Η ποίηση είναι εχθρός του πολέμου.
Κθ. Αθανασούλης*

Στις 3 Δεκεμβρίου του '44, η αγωνιστική ποίηση της Κατοχής πρόταξε πάλι τα χάρτινα στήθη των στίχων της, αυτή τη φορά απέναντι στα εγγλέζικα τανκς. Δεν είχε καιρό να περιμένει την «έμπνευση», το χώνεμα των ιστορικών γεγονότων μέσα στη συνείδηση και, προπάντων, δεν αναγνώριζε δικαίωμα στον εγωισμό του υποκειμένου και στη δική της αυτονομία. Ήταν έξω, στον δρόμο, δημόσιο αγαθό, ήταν «εμείς», τώρα, «αύριο» – ακόμη κι αν αυτό σήμαινε υποστολή της σημαίας της και ισοπέδωση στο επίκαιρο και στο σύνθημα.

Στην επιλογή αυτή (καθοδηγούμενη αλλά και αυθόρμητη) υπάρχει, βέβαια, κατά βάθος ο γενικότερος βολογισμός της εποχής: εδώ η υπερεκτίμηση του ρόλου του λόγου, και του ποιητικού λόγου ιδιαίτερα, που ουδέποτε άλλοιξε το παραμικρό στην Ιστορία. Η έννοια «λόγος-πράξη» ήταν μέσα στη μεγάλη κλίμακα μιας ιδεολογικής εποχής. Η λογοτεχνία επωμιζόταν υπέρμετρες ευθύνες με αφοπλιστική αβωότητα.

Ωστόσο, η λογοτεχνία του Δεκέμβρη δεν ήταν πολεμι-